

VALTION LIIKUNTANEUVOSTO

Erityisliikunnan jaosto

PÄÄMÄÄRÄNÄ

KAIKILLE AVOIN JA YHTEINEN LIIKUNTA

- **SUOMALAISEN LIIKUNNAN INKLUUSIOKOKEMUSTEN
ARVIOINTI 2005-2011**

VALTION LIIKUNTANEUVOSTO*Erityisliikunnan jaosto***PÄÄMÄÄRÄNÄ KAIKILLE AVOIN JA YHTEINEN LIIKUNTA****- SUOMALAISEN LIIKUNNAN INKLUUSIOKOKEMUSTEN ARVIOINTI 2005-2011**

Sisällys

1.	Tausta ja työryhmän asettaminen	3
2.	Integraation prosessit tavoittelevat inklusiota	5
3.	Kehitysprosessi vuosina 2005-2011	6
3.1	Tarkastelun kohteena olevat toimenpiteet ja asiat	6
3.2.	Selvitysten tulokset	7
3.3.	Yhteenvedo ja johtopäätökset	10
4.	Inklusion edistämisen tavoitteet ja toimenpidesuosituks	11

Lähteet

1. TAUSTA JA TYÖRYHMÄN ASETTAMINEN

Vammais- ja erityisliikunnassa on jo pitkään keskusteltu sekä integraatiosta että inklusiosta. Näillä käsitteillä on tarkoitettu erityistarpeita omaavien liikkujien toiminnan lähentymistä yleisiin liikuntapalveluihin. Molempien käsitteiden sisältöä on määritelty tarkemmin v. 2005 valtion liikuntaneuvoston erityisliikunnan jaoston julkaisemassa muistiossa ”Yhteinen ja kaikille avoin liikunta - erityisliikunnan yhteistyön ja integraation kehittäminen suomalaisessa liikuntakulttuurissa” (ELJ, 26.9.2005) sekä Aija Saaren (2009) artikkelissa Liikunta ja tiede -lehdessä.

Valtion liikuntaneuvosto on tehnyt nelivuotiskaudellaan 2007 - 2011 ensimmäisen laaja-alaisen suomalaisen liikuntakulttuurin arviointimallin, jota voidaan hyödyntää osittain myös integraatio- ja inklusiokehityksen arvioinnissa. VLN:n arviointiraportti ei sisällä erityisliikunnan integraatio- ja inklusiokehityksen syvällisempää arviota, mikä johtuu lähinnä siitä, että kokonaisarviointi on laajuutensa vuoksi luonteeltaan sellainen, ettei siinä voida edetä syvälle liikuntakulttuurin eri osien yksityiskohtiin. Integraation ja inklusion toteutumisen arviointi edellyttää erilaisia lähestymistapoja ja monimuotoisia menetelmiä tiedon keräämisessä ja analysoinnissa.

VLN:n näkökulmasta integraation ja inklusion toteutumisen arvioinnin keskeisenä tavoitteena tulee olla se, miten politiikkaohjelmat, periaatepäätökset ja muut tavoitteet toteutuvat liikuntakulttuurissa ja miten tuloksia voidaan hyödyntää ohjausinstrumenttien käytössä, esim. resurssiohjauksessa tai tiedolla ohjaamisessa. Laajemmassa ja syvällisemmässä arvioinnissa tulee tarkastella koko toimintakenttää, johon sisältyvät kansalaistoiminnan lisäksi varhaiskasvatus ja koulun liikuntakasvatus sekä kuntien ja yksityisten yritysten tuottamat liikuntapalvelut.

Valtion liikuntaneuvoston erityisliikunnan jaosto on organisoinut vuoden 2010 aikana useita tilaisuuksia, joissa on kerätty tietoja ja kokemuksia integraatio- ja inklusiokehityksestä. Jyväskylässä 5.-6.5.2010 järjestetyillä 7. valtakunnallisilla erityisliikunnan päivillä integraation ja inklusion tilannetta Suomessa käsiteltiin teemaseminaarissa ”Integraatiota järjellä ja sydämellä”.

Seminaari kirjasi kaksi suositusta jatkotoimenpiteiksi:

- Käynnistetään koordinoiva integraation ja inklusion yhteishanke, joka jatkaa kehittämistä aiemmin toteutettujen projektien pohjalta. Hanke tukee prosessiin

mukaan lähteviä starttirahalla, johon liittyy konsultointi ja kehityskumppanuus (koulutus, esteettömyys, välineet jne.) sekä jatkuva arviointi.

- Selkeytetään työnjakoa liikunnan kansalaistoiminnan kentällä (VAU, Paralympiakomitea, lajiliitot ja toimialat, SLU, Soveli, liikunnan aluejärjestöt jne).

Tuon seminaarin jälkeen erityisliikunnan jaosto järjesti 11.5.2010 Helsingissä järjestöseminaarin, jonka tavoitteena oli syventää integraation ja inklusion käsittelyä.

Valtion liikuntaneuvoston erityisliikunnan jaosto asetti tavoitteekseen tuottaa raportti suomalaisen vammais- ja erityisliikunnan yhteistyökokemuksista yleisen liikuntakulttuurin kanssa kauden 2007-2011 loppuun mennessä. Tätä tehtävää varten jaosto asetti 9.9.2010 asiantuntijatyöryhmän, jonka työskentelyyn ovat osallistuneet seuraavat henkilöt:

Kaisu Laasonen	VLN / ELJ, puheenjohtaja
Riikka Juntunen	VAU ry
Hannele Pöysti	"
Aija Saari	"
Anne Taulu	Soveltava Liikunta SoveLi ry
Terhi Pihlajaniemi	"
Tinja Saarela	"
Riitta Samstén	"
Reetta Kettunen	"

Työryhmän sihteerinä on toiminut suunnittelija Kari Koivumäki opetus- ja kulttuuriministeriön liikuntayksiköstä. Työryhmä on kokoontunut neljä kertaa.

Tässä arvioinnissa esitetään tietoja ja johtopäätöksiä vuonna 2005 julkaistun muistion jälkeisestä integraatio- ja inklusiokehityksestä. Raportissa kuvataan vain kansalaistoiminnan kehittymistä ja siitä on rajattu ulkopuolelle useita inklusion toteutumisen kannalta keskeisiä toimintoja kuten varhaiskasvatus ja koulun liikuntakasvatus sekä kuntien ja yksityisten yritysten järjestämät liikuntapalvelut. Tässä raportissa ei käsitellä myöskään kansainvälisiä inklusioprosesseja ja niiden tuloksia, vaikkakin muiden maiden kokemuksilla on merkitystä kotimaista kehitystä arvioitaessa ja ne tulee ottaa mukaan tulevia kehitystavoitteita asetettaessa.

Integraation ja inklusion arviointi ja mittaaminen on varsin ongelmallista, sillä yleisiin ryhmiin tai palveluihin osallistuva vammainen tai pitkäaikaisesti sairas liikkuja ei näy yleensä tilastoissa. Tämän vuoksi integraation ja inklusion tarkastelun yhtenä lähtökohtana tulisi jatkossa olla liikuntapalvelujen saatavuus ja saavutettavuus, niiden korkea laatu sekä toimintojen rakenteet ja niiden avoimuus. Niin laaja-alaisen tutkimuksen tekeminen vaatii monipuolisen tutkimusasetelman sekä erilaisia tiedonhankinta- ja tutkimusmenetelmiä, joita tämän työryhmän työssä ei ole ollut mahdollista toteuttaa.

Nyt käsillä olevan arvioinnin lisäksi opetus- ja kulttuuriministeriö on myöntänyt Suomen Vammaisurheilu ja -liikunta VAU ry:lle erillisen kohdemäärärahan "Inklusion nosteet ja esteet"- selvitystyön tekemiseen ja tämän selvityksen on tarkoitus valmistua lokakuulla 2011.

2. INTEGRAATION PROSESSIT TAVOITTELEVAT INKLUUSIOTA

Tavoitetila: Kaikkien pitää voida valita harrastuksensa ja ympäristönsä.

Aija Saari (2011) kuvailee väitöskirjassaan, että integraation ja inklusion käsitteet menevät osittain ristikkäin ja lomittain. Lisäksi ne ymmärretään hieman eri tavoin riippuen siitä katsotaanko asiaa erityispedagogiikan, sosiaalipolitiikan vai vammaisyhteisöjen näkökulmasta. Käsitteiden välisiä eroja voi kuvata seuraavasti. Integraatio on yksilöiden tai tiettyjen ihmisryhmien siirtämistä jostakin erillään olevasta yleiseen (esimerkiksi urheiluseuraan). Integraation prosessit tavoittelevat inklusiota.

Inklusiossa puolestaan katsotaan meidän kaikkien jo olevan osa omaa yhteisöämme ja siten oikeutettuja sen liikuntapalveluihin. Kun teemme inklusiotyötä pyrimme muokkaamaan palveluja avoimiksi kaikille. Inklusiivisen toiminnan rinnalla käytetään usein ”kaikille avoin liikunta” -käsitettä. Kyseessä on jatkuva prosessi. Avoin toiminta sisältää ajatuksen toiminnan saavutettavuudesta ja mahdollisuuksien tasa-arvosta. Mahdollisuuksien tasa-arvo merkitsee vapautta valita vertais- ja avoimen toiminnan välillä, mutta myös mahdollisuutta toimia molemmilla alueilla. (Saari 2011.)

Vuonna 2006 voimaan tullut YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva ihmisoikeussopimus (artikla 30.5) on luonut pohjan sekä kaikille avoimen eli yhdessä tapahtuvan liikunnan että erikseen eli vertaisryhmissä tapahtuvan toiminnan kehittämiseen.

3. KEHITYSPROSESSI VUOSINA 2005-2011

Suomessa inklusion kehittämistä on käynnistetty pääosin hanketyönä, mikä on vaikuttanut toimintatapoihin ja tuloksellisuuteen. Työryhmä on kuullut asiantuntijoina vammaisurheilun ja soveltavan liikunnan järjestöjen edustajia. Alla esiteltävien selvitysten pohjalta voidaan muodostaa kuvaa siitä, kuinka paljon liikuntajärjestöjen toiminta on edennyt inklusiivisen liikuntakulttuurin suuntaan Suomessa viime vuosien aikana. Lisäksi liikuntapalvelujen saavutettavuutta on kehitetty määrätietoisesti osana järjestöjen perustehtäviä useilla eri tavoilla.

3.1. TARKASTELUN KOHTEENA OLEVAT HANKKEET JA TOIMENPITEET

Työryhmä on kuullut asiantuntijoina erityisesti seuraavien organisaatioiden ja hankkeiden edustajia sekä käyttänyt lähteinään seuraavien hankkeiden ja selvitysten raportteja:

- Vammaisurheilujärjestöjen yhteinen Liikuntaa kaikille lapsille –hanke, 2002-2008
- SIU:n, SKLU:n, NKL:n, Paralympiakomitea ja SLU:n Kaikille avoin liikunta –hanke, 2006-2010
- Suomen Paralympiakomitean Vammaisurheilun integraatiohanke, 2005-2007
- Soveltava Liikunta SoveLi ry:n inklusiota koskeva jäsenkysely 2011. Selvitys on luettavissa www.soveli.fi/arkisto/materiaalisalkku.
- Nuoren Suomen Liikunnasta syrjäytyneet lapset ja nuoret -hanke 2009-2011 on myös sisältänyt inklusiivisia tavoitteita ja menettelyitä, joihin voi tutustua osoitteessa www.nuorisuomi.fi/erityinentuki.

VAU ja SoveLi ovat konsultoineet järjestöjä, kuntia ja muita yleisen liikuntakulttuurin toimijoita kehittämistyössä sekä osallistuneet yhteisten toimintojen suunnitteluun ja toteutukseen. Monet järjestöt ja muut toimijat ovat kehittäneet toimintojaan myös itsenäisesti. Liikunnan aluejärjestöissä integraatio ja inklusio ovat lisääntyneet lasten liikunnassa sekä aikuisten terveysliikunnassa

3.2. SELVITYSTEN TULOKSET

- **Liikuntaa kaikille lapsille -hanke 2002-2008**

Liikuntaa Kaikille Lapsille -hankkeen (2002–2008) tavoitteena olivat kaikille avoimet, matalan kynnyksen kerhot, seurat ja harrastusryhmät. Suomen Invalidien Urheiluliitto ry ja Kehitysvammaisten Liikunta ja Urheilu ry. käynnistivät verkostomaisen yhteistyön. Myöhemmin mukaan liittyi myös Näkövammaisten Keskusliitto ry:n liikuntatoimi. Kehittämiskumppaneiksi löytyivät Nuori Suomi, lajiliitot, liikunnan aluejärjestöt, Invalidiliitto sekä Jyväskylän yliopisto. Kaikkiaan verkostoyhteistyössä oli mukana noin sata oppilaitosta, järjestöä tai kuntaa.

Hankkeen arviointiraportin (Saari, Rautio & Remahl 2008) mukaan hanke oli tuloksiltaan ja vaikutuksiltaan merkittävä ja se käynnisti suomalaisen liikuntakulttuurin inklusioajattelun. Koulutusten, tapahtumien ja liikuntaleirien kautta saatiin aikaan tuhansia vammaisten ja vammattomien lasten kohtaamisia, jotka veivät inklusiota eteenpäin ruohonjuuritasolla. Hankkeen aikana koottiin kouluttajaverkosto, luotiin toiminnallinen koulutusmalli sekä koulutettiin lähes tuhat ammattilaista, opiskelijaa ja seuratoimijaa. Yleisen liikunnan toimijat (lajiliitot, seurat, toimialajärjestöt, aluejärjestöt ym.) rohkaistuivat toteuttamaan kaikille avoimia tapahtumia ja tarjontaa.

Hankkeen päätyttyä Nuori Suomi otti vastuulleensa erityisen tuen kehitystyön, Kaikille Avoin -ohjelma käynnistyi ja vammaisurheilujärjestöjen keskinäisen yhteistyön vahvistuminen johti osaltaan yhdistymisprosessin käynnistymiseen.

- **Vammaisliikuntajärjestöjen ja SLU:n Kaikille avoin- hanke 2006-2010**

Kaikille Avoin –ohjelman tavoitteena oli jatkaa inklusion ja integraation edistämistä suomalaisessa liikunnassa ja urheilussa. Hankkeen suunnittelussa ja toteutuksessa hyödynnettiin erityisesti Australian Sports Commissionin CONNECT-ohjelmaa sekä Norjan integraatioprosessin kokemuksia. Hankkeen sisältökokonaisuudet olivat koulutus, konsultointi ja rekrytointi, joita toteutettiin verkostoissa eri toimijoiden kanssa. Vaikka Kaikille Avoin alkoi vammaisurheilujärjestöjen koordinoimana, tavoitteena oli laajentaa toimintaa myös vammaisurheilun ulkopuolelle. Hankkeen hallinnointi ja toiminta siirtyivät vuoden 2009 alussa SLU:hun, missä se nivottiin osaksi Reilu Peliä. Hankkeen koulutuksellisista sisältökokonaisuuksista tehtiin oma Avoimet ovet -työpaja, joka on nykyään osa VAU:n koulutustarjontaa. Hanketoimijat osallistuivat aktiivisesti VOK-perusteiden sisällön tuottamiseen. Rekrytoinnissa tehtiin yhteistyötä lajiliittojen (esim. curling) kanssa ja konsultoinnissa mallinnettiin kehityskumppanina toimimista. Hankkeen kokemusten perusteella voidaan todeta, että inklusion ja integraation huomioiminen läpi

koko suomalaisen liikunnan ja urheilun on pitkäjänteistä työtä ja sitoutumista vaativa prosessi. Onnistuakseen se vaatii kaikkien toimijoiden yhteistyötä, jota pitää jatkaa määrätietoisesti myös hankkeen päättymisen jälkeen.

- **Suomen Paralympiakomitean vammaisurheilun integraatiohanke 2005-2007**

Paralympialajeja koskeva lajiliitointegraatio käynnistyi vuonna 2005 opetusministeriön tuella. Suomen Paralympiakomitea ry:n integraatiohankkeessa vuonna 2005 lajiliiton alle siirtyivät judon, purjehduksen ja uinnin huippu-urheilijat. Vuonna 2006 siirtyivät alppi- ja maastohiihdon sekä vuonna 2007 yleisurheilun huippu-urheilijat. Jo ennen tätä hanketta Suomen Ratsastajainliitto ja Suomen Ampumaurheiluliitto olivat ottaneet vastuun lajinsa paralympiatoiminnasta. Niiden lisäksi myös esimerkiksi judossa, uinnissa, pyörätuolikoripallossa ja jousiammunnassa oli tehty lajiliiton, seurojen ja vammaisurheilujärjestöjen välistä yhteistyötä.

Integraatioprosessien myötä vammaishuippu-urheilu ja yleinen huippu-urheilu ovat lähentyneet toisiaan. Vammaishuippu-urheilun harjoittelu ja valmennus ovat ammattimaistuneet ja vammaishuippu-urheilijat kuuluvat lajiliittojen valmennusryhmiin ja -tukien piiriin. Vammaisurheilun näkyvyys on lisääntynyt lajien omassa viestinnässä. Vammaisurheilun sisältöjä on otettu mukaan lajiliittojen ohjaaja- ja valmentajakoulutuksiin ja lajien omia kilpailu- ja rekrytointijärjestelmiä on ryhdytty muokkaamaan.

Lajiliittojen keskinäiset erot vammaisurheilun toteuttamisessa ovat kuitenkin edelleen suuret. Hankkeen alussa lajiliittoihin siirtyivät vain paralympialajien liikunta- ja näkövammaiset huippu-urheilijat ja maajoukkueet. Huippu-urheilijoiden siirtyminen lajiliittoihin ei välttämättä edistä laajempaa inklusiota tai tulevien vammaisurheilijoiden löytymistä ja rekrytointia. Integraatiolajien huippu-urheilijoiden kokemuksia lajiliittoyhteistyöstä kartoitetaan parhaillaan (Kaisu Mononen, KIHU).

Paralympialajien siirtyminen erillisistä vammaisurheilun organisaatioista lajiliittoihin jatkuu kansainvälisen paralympiakomitean IPC:n mallin ja suosituksen mukaisesti. Kolmivuotisen hankkeen päättymisen jälkeen integraatiolajiliittoja on tullut lisää (esimerkiksi curling, pyöräily, tennis ja pöytätennis). Myös Opetus- ja kulttuuriministeriö tukee tätä suuntausta. Ministeriö korotti integraatiolajien toiminta-avustusta ja on huomioinut tämän myös uusien integraatiolajien kohdalla. Kahden viimeisen vuoden ajan on järjestetty Suomen Paralympiakomitean, VAU:n ja lajiliiton välisiä ns.

kolmikantaneuvotteluita, joiden tavoitteina on tukea lajiliittoja kohti nykyistä laajempaa ja avoimempaa toimintaa (inkluusiota) sekä selkiyttää muutosvaiheen työnjakoa.

- **Soveltava Liikunta SoveLi ry.:n toiminta**

SoveLin jäsenjärjestöt ovat valtakunnallisia liikuntatoimintaa organisoivia kansanterveys- ja vammaisjärjestöjä. Näiden järjestöjen alueiden, piirien ja paikallisyhdistysten jäsenistö koostuu erilaisista pitkäaikaissairauksia sairastavista henkilöistä. Liikuntatoiminnan kehittämisen keskeisin painopiste on ollut ensisijaisesti paikallisyhdistysten liikuntatoiminnan käynnistäminen ja kehittäminen. Sitä toimintaa varten yhdistyksiin on koulutettu liikuntavastaavia. Koulutusten tavoitteena on ollut tukea ja vahvistaa liikuntavastaavien ja vertaisohjaajien osaamista liikunnan toimijoina sekä kehittää paikallisten yhdistysten keskinäistä ja kunnan välistä yhteistyöverkostoa. Koulutusten keskeinen idea on toimia yli yhdistysrajojen kaikille yhteisen liikunnan saavuttamiseksi.

Paikallisyhdistysten järjestämä liikunta on avointa vertaistukea tarvitsevalle ja myös muille terveydestään huolehtiville liikkujille. Paikallisten yhdistysten järjestämä liikunta lisää liikunnan valintamahdollisuuksia ja sitä tarvitaan kunnan eri sektoreiden tarjoaman erityisliikunnan, yksityisten liikuntayritysten ja seurojen järjestämän toiminnan tueksi ja yhteistyökumppaniksi.

Sovelin jäsenjärjestöillä on kokemusta useista yhteistyömuodoista lajiliittojen, aluejärjestöjen ja muun yleisen liikuntakulttuurin kanssa. Koulutus, liikuntaryhmien ja lajikokeilujen järjestäminen, varainhankinta, messut, tapahtumat ja kampanjat sekä viestintä ja markkinointi ovat näistä keskeisimpiä.

3.3. YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Kehitys on ollut myönteistä, mutta hidasta. Koska inkluusio on prosessi, kehitys tapahtuu useiden vuosien aikana. Eri maiden esimerkeistä on havaittu, että muutokseen on kulunut 10 - 15 vuotta.

Vammaisurheilijoiden harjoitteluolosuhteet ovat parantuneet. Vammaisten ja pitkäaikaissairaiden lasten ja nuorten liikunnan harrastamisen valinnanmahdollisuudet ovat lisääntyneet. Terveysliikunnan harrastamisen mahdollisuudet ovat myös laajentuneet.

Esteettömyyden ja saavutettavuuden osa-alueilla on tapahtunut kehitystä. Esteettömiä ja turvallisia liikkumisympäristöjä on rakennettu lisää ja esteettömyyttä on alettu ymmärtää laaja-alaisena liikkumisen, näkemisen, kuulemisen ja ymmärtämisen kokonaisuutena.

Liikunta-, opetus- sekä sosiaali- ja terveysalan **ammattillisen koulutuksen tavoitteita ja sisältöjä on muutettu** suuntaan, jossa lähdetään liikkeelle liikkujan osaamisesta, osallisuudesta ja toimintakyvystä eikä diagnooseista ja rajoitteista.

Kansainvälinen yhteistyö ohjaa toimenpiteiden vauhtia ja suuntaa myös Suomessa. Keskeisimpinä toimijoina ovat kansainväliset lajiliitot sekä Kansainvälinen paralympiakomitea (IPC) ja IFAPA (International Federation of Adapted Physical Activity). Parhaimmillaan kansainväliset rakenteiden muutokset lisäävät liikkujien mahdollisuuksia.

Inklusiivisen liikuntatoiminnan kehittäminen on pitkäjänteistä ja hidasta työtä, jossa täytyy samanaikaisesti vaikuttaa moniin toimintaympäristöihin, järjestösektoreihin, palvelujen tarjoajiin ja alan koulutukseen sekä kehittää esteetöntä ja turvallista toimintaympäristöä ja muita inkluusiota edistäviä olosuhteita.

4. INKLUUSION EDISTÄMISEN TAVOITTEET JA TOIMENPIDESUOSITUKSET

Inklusioprosessin tavoitteet:

- Erityisryhmiin kuuluvien ihmisten valintamahdollisuudet liikunnassa lisääntyvät koko elämänsä aikana ja kaikissa toimintaympäristöissä.
- Vammaiskilpaurheilijoiden tulokset ja valinnanmahdollisuudet paranevat.
- Erityisryhmien ja yleisen liikuntakulttuurin sekä erityisryhmien keskinäinen yhteistyö lisääntyy.
- Kaikki liikunnan tutkimus- ja kehittämisohjelmat sekä toimintatavat edistävät tasa-arvoisuutta ja yhdenvertaisuutta.

Työryhmä esittää seuraavia työtapoja ja jatkotoimenpiteitä tavoitteiden saavuttamiseksi:

- Inklusiivisen liikuntakulttuurin tutkimuksessa, suunnittelussa ja kehittämistyössä käytetään pääsääntöisesti poikkitieteellistä ja -hallinnollista lähestymistapaa. Lähtökohtana on yksittäinen ihminen sekä hänen tarpeensa ja niiden tunnistaminen. Toimenpiteiden tuloksena syntyy toimintamalli, jota voidaan soveltaa erilaisiin tilanteisiin ja tarpeisiin. Tuloksia arvioitaessa otetaan huomioon se, että tämän tyyppinen muutosprosessi vie aikaa ja tarvitsee jatkuvaa seuranta- ja tarkistuksia.
- Suunnitellaan pitkäjänteinen, toimijoita osallistava prosessi, jossa samanaikaisesti kehitetään vertais-/diagnoosi-/toimintakykypohjaista erityisliikuntaa sekä kaikille avointa toimintaa. Selvitetään nykyisen järjestelmän aukkoja yksittäisen liikkujan ja eri toimijoiden näkökulmista. Prosessissa hyödynnetään kansainvälistä yhteistyötä ja kokemuksia. Prosessin seurannassa korostetaan erityisesti asetettujen tavoitteiden saavuttamista liikkujien ja urheilijoiden valintamahdollisuuksien ja urakehityksen kannalta.
- Kaikilla liikuntakulttuurin osa-alueilla lisätään yhteistyötä ja yhdessä tekemistä osana perustoimintaa. Toimijoita tuetaan inklusiiviseen ajatteluun ohjaavalla koulutuksella ja konsultoinnilla, jotta liikuntamahdollisuuksien määrä kasvaa paikallistasolla.

- Arvioidaan koordinoivan ja yhteistä tekemistä tukevan ja kehittävän hanketoiminnan tarve ja käynnistetään hankesuunnittelu tarvittaessa.
- Määritellään inklusion edistämistä tukeva tutkimustarve ja edistetään kansallisten ja kansainvälisten tutkimus- ja kehityshankkeiden käynnistymistä.

Valtion liikuntaneuvoston erityisliikunnan jaosto toivoo, että näiden arvioiden ja selvitysten pohjalta voidaan asettaa jatkotavoitteita inklusiivisen liikuntakulttuurin kehittämiseksi ja arvioimiseksi hallituskaudella 2011-2015. Prosessin suunnitteluun, toteutukseen, seurantaan ja arviointiin tulee sisällyttää tästä raportista puuttuvat osa-alueet, ilmiön eri näkökulmia kuvaavat tutkimusasetelmat sekä kansainvälinen yhteistyö.

Lähteet

- Juntunen, R., Laakso, M. & Saari, A. 2007. Kaikille avointa liikuntaa ja urheilua. *Liikunta & Tiede* 44(3–4), 37–39.
- Hölsömäki H., Taulu A., Luona-Helminen, R. & Samstén, R. 2010. Virveli – Virtaa verkostoihin liikunnasta. SoveLin koulutus- ja kehittämishankkeen tuloksia. Jyväskylä: Liikunnan ja kansanterveyden edistämissektori LIKES
- Hölsömäki H. (toim.) 2008. Yhdessä liikkeelle - yhdistykset ja kunnat liikunnan kumppaneina. Edita Publishing Oy.
- Kaurala, O. & Väärälä A. 2010. Erityisestä kaikille avoimeen liikuntaan. Suomalaisen erityisliikunnan juuret ja kehittyminen. Jyväskylän yliopisto Liikuntatieteiden laitos. Jyväskylä: Kopijyvä.
- Laasonen, K. & Saari, A. 2006. Yhteiseen ja kaikille avoimeen liikuntaan. *Liikunta & Tiede* 43(4), 20–23.
- Saari, A. 2011. Inklusion nosteet ja esteet liikuntakulttuurissa – Ideaalina kaikille avoin liikunnallinen iltapäivätoiminta. Jyväskylän yliopisto Liikuntatieteiden laitos. Väitöskirja (julkaisematon).
- Saari, A. & Juntunen, R. 2010. Integraatiotyötä järjellä ja sydämellä. *Liikunta & Tiede* 47(2-3), 43–45.
- Saari, A. 2009. Vammaisurheilun integraatiotyössä haetaan tasa-arvoa ja tuloksia. *Liikunta & Tiede* 46(4), 23–26.
- Saari, A., Rautio, S. & Remahl, V. 2008. Kohtaamisia lasten liikunnassa. Liikuntaa Kaikille Lapsille –hanke 2002–2008. Helsinki: Suomen Invalidien Urheiluliitto.
- Saari, A. & Laasonen, K. 2006. Norja ja Australia integraation tiennäyttäjät: Yksi tavoite – kaksi strategiaa. *Liikunta & Tiede* 43(4), 23–24.
- Yhteinen ja kaikille avoin liikunta. Erityisliikunnan yhteistyön ja integraation kehittäminen suomalaisessa liikuntakulttuurissa. Valtion liikuntaneuvoston erityisliikunnan jaosto, 2005.